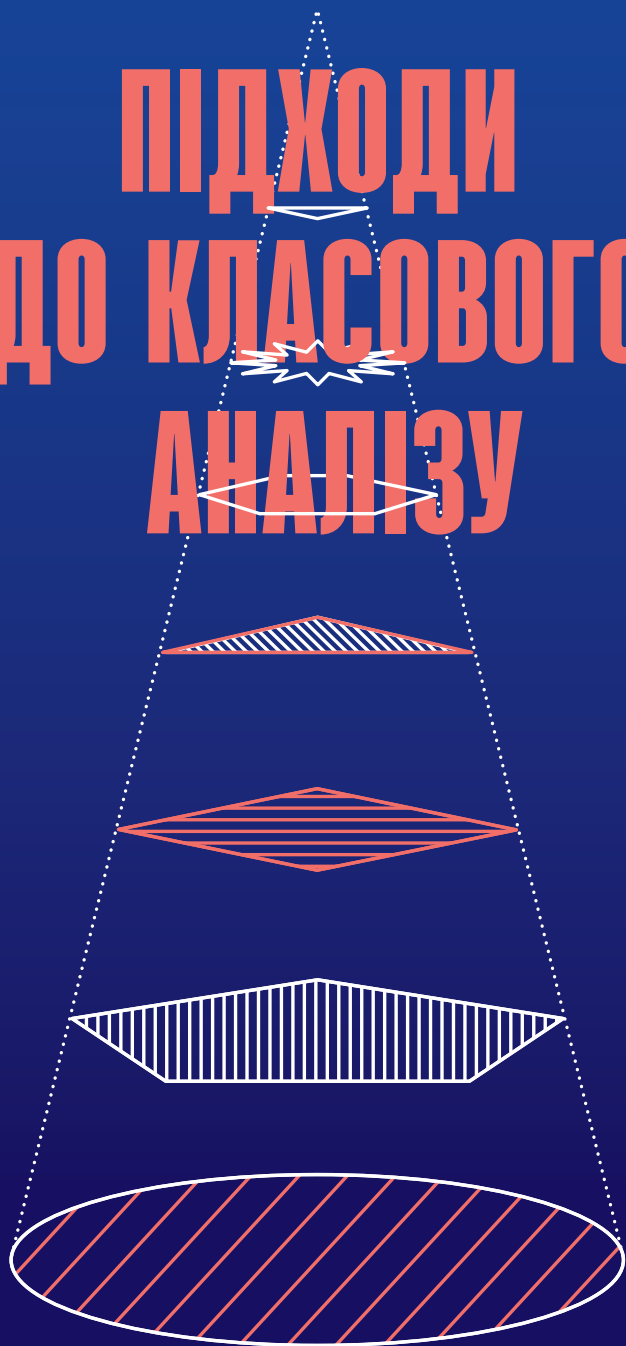

ЗА РЕДАКЦІЄЮ ЕРИКА ОЛІНА РАЙТА

ПІДХОДИ ДО КЛАСОВОГО АНАЛІЗУ

Approaches to class analysis

Edited by
Erik Olin Wright

Cambridge University Press
2005

Національна академія наук України
Інститут соціології

Підходи до класового аналізу

За редакцією
Ерика Оліна Райта

Переклад з англійської
Олени Симончук

Київ
2019

УДК 316.342.2

П 32

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту соціології НАН України
(протокол № 6 від 28 грудня 2018 року)*

П 32 Підходи до класового аналізу : колективна монографія / за ред. Е. О. Райта ; переклад з англ. О. Симончук. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.

ISBN 978-966-02-8823-2

Проблема соціального класу є однією з центральних для соціології й, разом із тим, постійно дискутованою — як щодо визначення концепту класу, так і щодо його ролі в соціальній теорії та значущості для соціологічного аналізу постіндустріального суспільства. У книзі викладено теоретичні основи шести альтернативних підходів класового аналізу в сучасній соціології, які представлені грандами відповідних напрямків. У висновках Е. О. Райт (ініціатор і редактор цієї колективної монографії) пропонує концептуальне узагальнення аналізованих підходів на підставі формулювання шести вузлових питань, способи розв'язання яких і зумовлюють відмінності між відповідними класовими концепціями.

Ця книга, вперше опублікована англійською 2005 року, в наступне десятиліття набула широкого визнання й була внесена до навчальних програм багатьох університетів. Її переклад адресований як спеціалістам із класового аналізу, так і студентам та аспірантам, які вивчають соціологію.

УДК 316.342.2

© Wright E. O., 2005

© Cambridge University Press, 2005

© Симончук О., переклад з англ., 2019

© Інститут соціології НАН України, 2019

ISBN 978-966-02-8823-2

Пам'яті Ааре Б. Соренсена
(1941–2001)

Зміст

Передмова перекладача	9
Вступ	13
<i>Ерик Олін Райт</i>	
1 Засади неомарксистського класового аналізу	17
<i>Ерик Олін Райт</i>	
2 Засади неовеберіанського класового аналізу	51
<i>Ричард Брін</i>	
3 Засади неодюркгайміванського класового аналізу	75
<i>Девід Іраскі у співавторстві з Габріелою Галеску</i>	
4 Засади класового аналізу П'єра Бурдьє	115
<i>Еліот Б. Вайнінгер</i>	
5 Засади ренто-орієнтованого класового аналізу	162
<i>Аате Б. Соренсен</i>	
6 Засади посткласового аналізу	205
<i>Ян Пакульські</i>	
Висновки: Якщо «клас» — це відповідь, то в чому полягає питання?	241
<i>Ерик Олін Райт</i>	
Джерела	257
Автори книги	274
Англо-український словник термінів	275
(укладач — <i>Олена Симончук</i>)	

Передмова перекладача

Чим надихає книга «Підходи до класового аналізу» і чому виникла ідея зробити її переклад? Рефлексуючи ці питання, я дійшла таких шести аргументів.

Перший. Ця колективна монографія, опублікована близько 15 років тому — у 2005-му, для дослідників і шанувальників соціально-класової проблематики й сьогодні залишається найкращою узагальнювальною працею про сучасне розуміння соціального класу. За цей час книга відзначилася високим індексом цитування та увійшла до переліку *must reading* для підготовки соціологів західних університетів.

Другий. Незважаючи на те, що англomовний оригінал цієї книги вже давно перебуває у відкритому доступі (наприклад, на персональній сторінці Е. О. Райта: <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/>) і що багато вітчизняних дослідників, особливо молодого покоління, вільно володіють англійською, в Україні ця книга мало залучена в науковий обіг. Є надія, що переклад українською мовою не тільки розширить її читацьку аудиторію на пострадянському просторі та полегшить сприйняття викладених у ній ідей, а й активізує дискурс про соціальний клас у вітчизняній соціології¹.

Третій. Висока цінність книги полягає в тому, що вона систематизує численні альтернативні концепції розуміння соціального класу і суперечливі оцінки статусу класового аналізу, що склалися в західній соціології до початку ХХІ століття, зводячи їх до шести чітко означених теоретичних перспектив. Палітра думок із цього приводу справді суперечлива — від бачення класу як ключового концепту в розумінні сучасних соціальних нерівностей до заперечення його евристичного потенціалу в цій якості; від оцінки кла-

¹ Про інституціалізацію класового аналізу в українській соціології див.: Симончук, О., 2018 *Соціальні класи в сучасних суспільствах: евристичний потенціал класового аналізу*, Київ, Інститут соціології НАН України.

сового аналізу як релевантного (цілковито або за умови певної ревізії) теоретичного інструменту до закликів відмовитися від нього на користь розроблення комплексних соціальних аналізів.

Четвертий. Цінним є те, що аналіз цих шести підходів подано не від імені якогось одного (більш-менш упередженого) критика. Ерик Олін Райт (як натхненник і редактор книги) надав трибуну інсайдерам кожного підходу: його головні ідеї-постулати-результати реконструйовано визнаними адептами — самими авторами (наприклад, Ааге Соренсеном і Яном Пакульські) або послідовниками (наприклад, Ричардом Брином та Еліотом Вайнінгером). Крім того, згідно з редакторським задумом Райта, автори кожного з розділів не обмежуються викладом засадових положень свого підходу, а наводять аргументи, чому він має плідні перспективи для пояснення сучасного суспільства. Особливу увагу читача хочу звернути на написані Райтом висновки «Якщо “клас” — це відповідь, то в чому полягає питання?». У ньому автор підсумував контроверсійний зміст класового аналізу вдалою концептуальною схемою, яка виходить з постановки «вузлових» питань і варіантів відповідей на них з боку авторів конкуруювальних підходів. Цю схему експерти порівнюють з «ниткою Аріадни», що допомагає зорієнтуватися в розмаїтті альтернативних розумінь соціального класу і безмежному морі профільної літератури.

П'ятий. У Райта як редактора колективної монографії не було інтенції залучати читача в ідеологічні дискусії про клас. Натомість на різних сторінках свого розділу та висновків він закликає до теоретичної толерантності й методологічної багатоваріантності для реалізації конкретних завдань класового аналізу. Такий методологічний прагматизм привабливий для вітчизняних дослідників, котрі насторожено ставляться до класової риторики після марксистсько-ленінського — ідеологічно однобічного й табуйованого від інакших тлумачень — досвіду дослідницької практики радянських часів.

Шостий. Очевидно, що переклади книг і статей закордонних колег сприяють удосконаленню тезауруса вітчизняної соціології (в тому числі класового аналізу) та приведенню його у відповідність зі світовою практикою. У процесі перекладу цієї книги ми (я і редактор книги Світлана Івашенко) усвідомлювали важливість такого завдання і ретельно працювали над термінологічним словником. Складності перекладу низки термінів плідно обговорили з вітчизняними експертами із соціоструктурної проблема-

тики. (Наші слова подяки колегам, які взяли участь в обговоренні — Світлані Бабенко, Ользі Куценко, Сергію Makeєву, Світлані Оксамитній.) З одного боку, необхідно було досягти консенсусу в перекладі нових, ще не усталених в англomовній соціології термінів: наприклад, «рентo-орієнтований підхід», «дезагреговані» класи, «деталізовані заняття», що їх вводять Ааге Соренсен і Девід Граскі. З іншого боку, потребували узгодження і давно усталені терміни («технічний поділ праці», «професійна структура», «класова формація»), які вимагали нового перекладу. Найскладніше, мабуть, було зважитися на введення в науковий обіг нових прикметників, які утворюють «пару» з терміном-іменником (наприклад, «заняття» і «заняттєвий», «спільнота» і «спільнотний»). У підсумку книгу було забезпечено англо-українським словником соціологічних термінів у царині класового аналізу.

Англomовний оригінал цієї колективної монографії присвячений одному з її співавторів — американському соціологові Ааге Б. Соренсену, який запропонував оригінальну концепцію рентo-орієнтованого класового підходу. Переклад же цієї книги ми хочемо присвятити її ініціаторові та редакторові — Ерику Оліну Райту, який пішов із життя в січні цього, 2019 року. Українські соціологи добре знайомі з теоретичними ідеями Райта, досить широко використовували його методологію для вивчення різних аспектів класової структури українського суспільства, слухали його лекції навесні 2013 року в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (куди він приїжджав у рамках освітньої програми Фонду Сороса) і в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка; вітчизняні журнали «Соціологія: теорія, методи, маркетинг» і «Спільне» неодноразово публікували переклади його праць². Окрім того, ми вдячні Ерику Оліну Райту за підтримку видання перекладу цієї книги.

Олена Симончук,
доктор соціологічних наук,
Інститут соціології НАН України

² Детальніше про роль Е. О. Райта у становленні української соціології див.: Симончук, О., 2019 «Пам'яті колеги: Ерик Олін Райт (1947–2019)», *Соціологія: теорія, методи, маркетинг* 1, сс. 5–8.

Вступ

Ерик Олін Райт

У березні 2001 року в ранковій новинній програмі Радіо ВВС пролунав репортаж, присвячений новій семикатегорійній класовій схемі, використаній у переписі населення Британії. Слухачів запрошували відвідати веб-сайт ВВС і перевірити, до якого класу вони належать. Вже кілька днів по тому число відвідувань сайту перевищило за 50 000, що становило рекорд для такого роду речей. Принаймні для того сегменту британського суспільства, що слухає вранішні новини ВВС, клас і далі залишається животрепетним питанням.

У перебігу радіопередачі в декількох людей узяли інтерв'ю. Один з них, інспектор поліції, на звістку про те, що він тепер нарівні з лікарями, юристами та виконавчими директорами корпорацій належить до класу І, відреагував так: «То що, тепер я мушу вдягатися в білий тенісний костюм, коли йду порпатися в саду? ... Ані соціально, ані економічно я не сприймаю себе належним до того ж класу, що й вони». Впродовж подальшого «живого чату» з професором Девідом Роузом (David Rose) з Есекського університету, головним розробником нових категорій перепису населення, телефонуючи до студії, багато додзвонювачів виявляли невдоволення з приводу схеми кодування. Водій вантажівки заперечував проти віднесення його до класу VI, виходячи з того, що його праця либонь дуже кваліфікована і на роботі йому доводиться користуватися новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерами. Девід Роуз пояснив, що класифікація призначена для фіксації відмінностей у характері контракту зайнятості та умов праці, а не рівня кваліфікації, потрібного для роботи, а у водіїв вантажівок зазвичай украй незахищені умови зайнятості. Інший додзвонювач запитав: «Як вам можуть бути властиві класова солідарність і класова свідомість, коли ви “п'ятірка” чи “сімка”? Можете собі уявити, який вигляд би мав “Маніфест комуністичної партії”, якби його

написали в Ессекському університеті? “Історія усіх суспільств, що існували досі, була історією дрібних міжусобних воєн між класовими групами I та II і класовими групами з III по VII?” Зовсім не те враження, чи не так?»

Ці коментарі слухачів ВВС віддзеркалюють загальну невизначеність терміна «клас» у повсякденних уявленнях. Для одних він асоціюється зі стилем життя і смаками, з роботою в саду у білому тенісному костюмі. Для інших він стосується головним чином соціального статусу, поваги і престижу: перекласифікація на «нижчий» щабель класової ієрархії сприймається як приниження. Де-хто розглядає класи як соціальні категорії, залучені в колективні форми конфлікту, що визначають долю суспільства. Політики закликають до «зниження податків для середнього класу», маючи на гадці не більш як «зниження податків для людей, що належать до середнього сегменту в розподілі доходів». І багато хто, подібно до Девіда Роуза, розглядає клас як ідентифікатор базових детермінант економічних перспектив індивіда.

Ці неоднозначності даються взнаки не тільки в повсякденному слововжитку, а й у наукових дискусіях про клас. У соціології, як і в повсякденному дискурсі, *слово* «клас» вживають у широкому спектрі описових і пояснювальних контекстів, і, звісно, залежно від контексту може виникати потреба в різних *концептах* класу. Зважаючи на велике розмаїття пояснювальних та описових завдань, де трапляється слово «клас», легко зрозуміти, чому дискусії про клас незрідка є настільки заплутаними. Звичайно, іноді мають місце справжні дебати — коли обговорюють альтернативні варіанти концептів, необхідних для відповіді на одне й те саме питання. Проте в інших випадках дебати просто відбивають різні дослідницькі програми. Одні соціологи заявляють, що клас зникає, виходячи з того, що люди стали менш схильними формувати стабільні ідентичності у класових термінах, а тому менш схильні орієнтуватися на класові підстави у своїй політичній поведінці; водночас інші заявляють, що клас залишається стійкою рисою сучасного суспільства — у тому сенсі, що економічні життєві перспективи індивіда, як і раніше, істотно залежать від його стосунку до різноманітних економічно цінних активів.

Головною метою цієї книги є висвітлення досить різноманітного масиву альтернативних концептуалізацій класу, що спираються на різні теоретичні традиції класового аналізу. Кожен із представ-

лених у книзі авторів має за плечима безліч публікацій із проблем класу та нерівності у рамках різних класовоаналітичних традицій. Кожному з них було поставлено завдання написати свого роду теоретичний маніфест конкретного різновиду класового аналізу. Завдання полягало у проясненні теоретичних підвалин підходу, якому вони віддають перевагу: викладі допущень, що лежать у його підґрунті, систематичному визначенні кожного концептуального елементу, демаркації пояснювальних домагань поняття і, мірою можливості, диференціації свого підходу від усіх інших. Хоча велика частка цих підходів тою чи тою мірою сягають своїм корінням інтелектуальної традиції, пов'язаної з одним із класичних соціальних теоретиків (Марксом, Вебером, Дюркгаймом, Рикардо), розділи цієї книги не зводяться передусім до обговорення концепцій класу в текстах цих фундаторів. Так само вони не мають на меті виступати як офіційні канонічні положення стосовно того, що вважати достеменно «марксистським», «веберіанським» чи яким-небудь іншим різновидом класового аналізу. Кожній із цих традицій властива значна внутрішня варіативність, а отже, різні вчені, навіть ті, хто стверджує, що працюють у межах одного широкого напрямку, по-різному розроблятимуть поняття класу. Окрім того, авторів проінструктували, щоби не пропонували увазі читачів такі собі розгорнуті «огляди літератури», які можна зустріти в соціологічних посібниках, присвячених соціальному класові. Натомість кожен розділ є спробою осмислити аналітичні засади концептуалізації класу в межах творчого доробку кожного з авторів і, таким чином, висвітлити ширший пласт варіативності у класовому аналізі.

У книзі представлено шість різних перспектив. У *розділі 1*, за авторства Ерика Оліна Райта (Erik Olin Wright), розглянуто підхід до класового аналізу в марксистській традиції. В даному разі головна ідея полягає у визначенні концепту класу в термінах процесів експлуатації та співвіднесенні цього концепту з альтернативними системами економічних відносин. У *розділі 2*, написаному Ричардом Брином (Richard Breen), досліджується форма класового аналізу, що пов'язана з веберіанською традицією і асоціюється з працями британського соціолога Джона Голдторпа (John Goldthorpe). Центральною проблемою тут є розроблення класової концепції, побудованої навколо економічних життєвих шансів людей, а саме навколо характеру відносин зайнятості, властивих ринкам праці

та системам організації праці. У *розділі 3* Девід Граскі (David Grusky) розвиває класовий аналіз, розглядаючи його як належний до дюркгайміванської традиції соціологічного теоретизування. Головний принцип полягає в тому, щоб визначити, яким чином деталізовані положення в рамках заняттєвого поділу праці справляють схожий вплив на життя людей. Звідси класові положення ототожнюються з цими високодезагрегованими категоріями у системах стратифікації. У *розділі 4*, що його написав Еліот Вайнінгер (Elliott Weinger), викладено головні принципи класового аналізу, пов'язаного з ім'ям французького соціолога П'єра Бурдьє (Pierre Bourdieu). У моделі Бурдьє клас визначається через різноманіття вимірів «капіталу», де під капіталом він розуміє багатовимірний простір ресурсів, що наділяють владою, формуючи як можливості, так і диспозиції *акторів*. У *розділі 5*, що належить Ааге Соренсеніві (Aage Sørensen), описано підхід до класового аналізу, що значною мірою спирається на міркування неокласичних економістів, особливо на поняття економічних «рент», запроваджене у працях Рикардо. Згідно з цією концептуалізацією класу, в умовах ідеально конкурентного ринку, з усією повнотою інформації, класів взагалі не існувало б. Класи виникають тільки там, де мають місце різного роду ринкові дефекти, що створюють ренти, які можуть привласнювати певні групи *акторів* на шкоду іншим. У *розділі 6* Ян Пакульскі (Jan Pakulski) розробляє засади того, що можна назвати «посткласовим аналізом». Він стверджує, що клас, особливо в розумінні марксистської та веберіванської традицій, більше не є емпірично придатною категорією. Нерівність може залишатися важливим питанням у сучасному суспільстві, проте, на його думку, вона вже не утворюється відповідно до класових меж. Нарешті, у *Висновках* книги Ерик Олін Райт обговорює, яким чином різні традиції класового аналізу пов'язані з тими чи іншими вузловими питаннями і яким чином розбіжності в цих питаннях зумовлюють чимало відмінностей між відповідними концепціями класу.